

DOI: 10.32347/2076-815x.2026.91.68-77

УДК: 72.01/03"18/19"

доцент **Гершуні О.М.**,

gershuny.om@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0002-4171-0466,

канд. арх., доцент **Хараборська Ю.О.**,

kharaborska.iua@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-0308-1753

доцент **Акопник С.В.**,

akopnyk.sv@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-8133-2220,

доцент **Пекер А.Й.**,

peker.ay@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-6900-9554,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ НА ЖИТЛОВУ АРХІТЕКТУРУ МОДЕРНУ УКРАЇНИ

Досліджено прояви зовнішніх впливів в житловій архітектурі стилю модерн. Охарактеризовано основні ознаки прибуткового житлового будівництва в центрах модерну і визначено проблеми відповідності умов житла в квартирах з анфіладним плануванням сучасним нормам. Систематизовано основні типи планів прибуткових будинків в рядовій і кутовій забудові. Визначено відмінності між проявами стилістики модерну у львівському, київському, харківському і одеському центрах. Аргументовано, що термін «гезамткунстверк» може повною мірою стосуватись видатних об'єктів західної школи модерну з центром у Львові. Окреслено проблеми, які виникають при спробах осучаснення таких квартир і проблеми, які проявилися в часи російсько-української війни.

Ключові слова: зовнішні впливи; житлова архітектура; модерн; Україна.

Вступ Попри обґрунтованість існуючих наукових праць, присвячених модерну в Україні, окремі аспекти дозволяють подальше дослідження теми, і до числа таких аспектів належить зокрема житлова архітектура стилю модерн з точки зору присутніх в ній зовнішніх впливів. Можна виділити окремі головні осередки стилю модерн в Україні - Львів, Київ, Харків і Одесу. Умовно можна вважати Львів центром західної школи модерну України, Київ - центральної, Харків - східної і Одесу південної, підкреслюючи водночас наявність регіональних шкіл.

Стиль модерн розповсюдився на теренах України в часи, коли на арену суспільного життя вийшов новий клас буржуазії, що, відповідно, зумовило як певну стилістику модерну, так і застосування цієї стилістики в певних типах будівель. Не дивлячись на те, що модерн проявився і в громадських будівлях –

клубах, вокзалах, учбових закладах, основним об'єктом зосередження залишився прибутковий будинок (меншою мірою – особняк). Поясненням цьому факту є те, що період поширення стилю модерн співпав з кількома чергами «будівельних бумів» у великих промислових містах. Різке подорожчання ціни на землю в таких містах вкупі зі зростанням кількості населення призвело до ущільнення міської забудови і появи типових планувальних прибуткових будинків. Окремо формуються типи планів для рядової і кутової забудови.

Так, в рядовій забудові поширились переважно односекційні будинки, серед яких були і симетричні, і асиметричні в плані. Це Т-подібні плани різних пропорцій, П-подібні плани, прямокутні, плани складної конфігурації і Н-подібні. В таких будинках завжди було двоє сходів – «парадні» і «чорні», які розташовувались або по одній осі, або з зсувом, сходи як парадні, так і чорні могли виділятися в окремий виступаючий об'єм. Зазвичай сходи мали денне освітлення і вікна, хоча відомі приклади внутрішніх сходів з освітленням через верхній світловий ліхтар.

Багатосекційні будинки як правило були розташовані на кутових ділянках, що, власне, було обґрунтованим, оскільки кожна секція мала мати свій вхід з вулиці. Такі будинки мали Г-подібні, П-подібні плани і плани неправильної конфігурації, як правило, з кількома внутрішніми дворами.

Аспектом дослідження є зовнішні впливи на житлову архітектуру модерну України. Порівняння прибуткових будинків у Львові і Києві чи Харкові доводить, що визначальним було підпорядкування – або Австро-Угорській імперії, або Російській. Відповідно, це впливало на певні тенденції в житловому будівництві – як в стильовому оздобленні, так і в плануванні. Прибуткові будинки Львова мають спільні риси з будинками Сецесії у Відні, Празі, Кракові, натомість прибуткові будинки періоду модерну Києва і, особливо, Харкова більш подібні до прибуткових будинків Москви і Петербургу. Така подібність зумовлювалась кількома чинниками:

- державним підпорядкуванням;
- прямим запозиченням стилю з центру метрополії;
- практикою запрошення архітекторів і цивільних інженерів зі столиць метрополії;
- навчанням місцевих архітекторів в учбових закладах метрополії, що впливало на їх творчі погляди і смаки;
- смаки замовників, зорієнтованих або на Відень, або на Петербург і Москву.

Постановка проблеми. Попри висвітлення теми модерну в Україні в різних наукових джерелах, цей стиль є настільки різноманітним, що це

відкриває шляхи до подальшого його дослідження. До того ж, модерн як стиль в Україні в цілому і в житловому будівництві зокрема нерівномірно досліджений в різних містах. Так, історія побудови об'єктів модерну на Західній Україні відома краще, ніж об'єктів в Центральній, Східній чи Південній Україні. Це саме стосується і іконографічних матеріалів – креслень, обмірів, фото фіксацій. Краща збереженість інформації по об'єктах Західної України пояснюється політичними подіями. На інших територіях революція 1917 року, громадянська війна, радянські роки і події Другої світової війни призвели до знищення архівів. Наприклад, обмеженою є інформація про багато об'єктів модерну Києва, особливо 1910-х років, оскільки на той час документи зберігались на руках власників і тому були втрачені. Часто інформація про ділянку обмежується першими роками ХХ століття і попередньою забудовою.

Така ситуація значно погіршилася в часи російсько-української війни, оскільки частина архівів була знищена, а по більшості об'єктів регіонального модерну відсутня інформація, потрібна для їх внесення до реєстру пам'яток або цифровізації. Втім, саме зараз така діяльність що до цифровізації інформації про історичні об'єкти потрібна і по всіх доступних об'єктах на випадок їх пошкодження або зруйнування. Це пригодиться для їх подальшої відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрям дослідження і актуальність вибраної теми визначив перелік опрацьованої джерельної бази:

- визнані джерела, присвячені модерну в Україні такі як – книги В. Чепелика [9] і В. Ясієвича [10];
- дослідження модерну в Україні в сучасних науко метричних англомовних джерелах [1,2,4,7];
- мистецтвознавчі джерела [2,8];
- науко метричні джерела, присвячені війні в Україні [5,6].

Метою публікації є визначення зовнішніх впливів модерну в житловій архітектурі України.

Актуальність дослідження полягає в необхідності об'єктивної оцінки спадщини модерну в житловій архітектурі України шляхом доповнення існуючих досліджень сучасними, які враховують події російсько-української війни.

Задачі дослідження полягають в наступному:

- визначити характерні особливості модерну в житловій архітектурі України з точки зору як наявності зовнішніх впливів, так і проблем, які постали в часи російсько-української війни;
- проаналізувати планування історичних прибуткових будинків з точки зору сучасного комфорту;
- висвітлити аспект відбудови об'єктів.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі характерних особливостей модерну в житловій архітектурі України з урахуванням проблем, зумовлених російсько-українською війною.

Основна частина. Як вже було зазначено у вступі, основним зовнішнім чинником, який вплинув на стилістику модерну і житлове будівництво цього періоду було державне підпорядкування. Серед центрів модерну в Україні особливе місце займає Одеса, де через багатонаціональний склад населення портового міста архітектура зазнавала великої кількості нашарувань, і в Одесі, як і в усіх містах на Півдні, в тому числі і в Криму кількість будівель історизму і еклектики була значно більшою у порівнянні з об'єктами модерну, та й сам модерн часто перетворювався на еклектику з елементами модерну. Така ж сама ситуація в західній школі модерну спостерігалась і в Чернівцях, де поряд з об'єктами модерну є об'єкти модернізованої еклектики.

Західна школа модерну включає львівський центр як основний, а також станіславський, черновицький та ряд інших. Якщо навести характеристику житлових об'єктів декоративного європейського модерну в західних центрах, то це насичення (навіть перенасичення) головних фасадів площинним чи мало рельєфним декором з майоліковими вставками в поєднанні з вишуканим художнім металом огорожень, що дало такому різновиду модерну назву «орнаментальна Сецесія». Паралельно з декоративним модерном має місце і національно спрямований національно-романтичний модерн, особливо помітний у Львові.

В житловій забудові західної школи модерну можна визначити такі зовнішні впливи з боку Австро-Угорщини і Польщі, як-то:

- застосування малорельєфного декору і майолікових вставок (Рис.1);
- застосування поєднання на фасадах та інтер'єрах прийомів синтезу мистецтв і єдності стилістики фасадів і внутрішнього простору з умеблюванням (принцип «гезамткунстверку» - тотального простору мистецтва за терміном А. ван де Вельде);
- попри наявність об'єктів з вираженням стилістики модерну лише на фасадах, більшість житлових об'єктів мала риси модерну також в обрисі криволінійних парадних сходів, декоруванні сходової клітки, умеблюванні, огорожах сходів, тощо.

Специфічним виявився київський центр модерну. Попри те, що він «задавав стиль» ряду регіональних центрів Центральної України, київський модерн виявився віддаленим як від прямих західноєвропейських впливів, так і від прямих російських впливів. Так, модерн Харкова має набагато більше спільного з модерном Петербургу, ніж модерн Києва. В результаті в київському

центрі не було одного домінуючого напрямку запозичення модерну і тут утворилось специфічне поєднання європейських і російських версій модерну.

Рис.1. «Орнаментальна львівська Сецесія». Фото Ю. Івашко

Основна ознака модерну в житловому прибутковому будівництві Києва – це «фасадний стиль». На відміну від Львова, як правило, декор модерну «накладався» на традиційну усталену структуру прибуткового будинку періоду «будівельного буму». За винятком окремих об'єктів, враження модерну закінчувалося в кращому випадку в вестибюлі, де декоративні «дзеркала» і плафон стелі могли вкриватись мало рельєфним фітоморфним або геометричним орнаментом модерну, і керамічна плитка підлоги мала малюнок в стилі модерн. Рідкістю були навіть огорожі парадних сходів в стилі модерн.

Аналіз розпланувань прибуткових будинків Києва в стилі модерн довів, що зазвичай на сходову площадку виходили дві квартири, причому комфортність квартир і кількість і метраж кімнат змінювались від поверху до поверху. Так, в зонуванні прибуткового будинку по вертикалі дотримувалась принцип соціальної ієрархії: у напівпідвалі могла розташовуватись пральня, технічні приміщення або найбідніші квартири, на 1-3 поверхах квартири були найбагатші, часто один поверх займав під власне житло домовласник. Ці квартири мали розкішне оздоблення. Чим вище вгору, тим нижчою була вартість оренди квартир, тому на верхніх поверхах зазвичай жили бідні студенти, або були майстерні художників. Всі кімнати мали пічне опалення.

Квартира мала чіткий розподіл на «парадну» і «чорну» зони. Парадна зона призначалась для орендаря з родиною і їх гостей, натомість чорна зона – для прислуги: там розташовувалась кухня, кімната прислуги і «чорні» сходи для

молочника чи булочника, коли вони приносили товар. Вхід і в'їзд у двір був через браму на головному фасаді.

На відміну від головного фасаду, зовнішній вигляд якого суворо регламентувався законодавством, дворовий фасад не регламентувався. Більш важливо було правило вписати в межі ділянки глухі торці будівель, які відділяли від сусідніх ділянок і не мали вікон. В результаті будинок отримувал вишуканий парадний фасад і випадковий, з виступаючими «глаголями» і дворовою сходовою кліткою дворовий.

Якщо проаналізувати комфортність таких прибуткових будинків в умовах сьогодення, адже вони становлять значну частину історичної забудови Києва і досі використовуються під житло, то проблеми полягають в наступному:

- анфіладне планування вимагає перепланування, аби уникнути прохідних кімнат;

- занадто великі парадні зали і високі стелі;

- складність перепланувань через наявність «чорних» сходів у прибудовах;

- якщо об'єкт внесено до пам'яткоохоронного реєстру, необхідно узгоджувати всі перепланування з різними установами і дозвіл можна просто не отримати;

- як довів досвід російсько-української війни, при тривалому відключенні опалення і відсутності електрики такі квартири через високі стелі і вікна стають холодними.

Таким чином, ознаки київського центру модерну в житловому будівництві наступні:

- як вже було зазначено, це «фасадний» стиль без проявів у внутрішньому просторі; на відміну від львівського і харківського центрів модерну неможливо визначити один домінуючий напрям запозичення, що призвело до появи місцевих нашарувань, можна лише приблизно визначити, що рання стадія модерну проходила більше під західноєвропейським впливом, пізня - раціоналістичний і класицизований модерн – під російським;

- київський центр модерну є проміжним за кількістю декору між львівським, більш декоративний, і харківським, раціоналістичним і класицизованим (Рис.2).

Найменше проявів модерну спостерігається одеському центрі, де він був часто «розчинений» серед домінуючої забудови історизму-еклектизму. В Одесі, на відміну від Львова, Києва і Харкова це поодинокі об'єкти, а не території забудови в стилі модерн («вулиці модерну») (Рис.3).

Висновки

Дослідження житлової забудови в стилі модерн в основних центрах і аналіз проблем її використання в сучасних умовах довели наступне:

- анфіладне розпланування квартир не відповідає принципам сучасного комфорту, а перепланування викликає ряд складнощів в отриманні дозволів на такі роботи, якщо це будинок-пам'ятка або цінна фонова забудова;

Рис.2. Раціоналістичний і класицизований харківський модерн. Фото Ю. Івашко

Рис.3. Еклектичний модерн Одеси. Фото Ю. Івашко.

- зосередження уваги в оздобленні лише головного фасаду і нехтування виглядом дворового фасаду призводять до проблем сучасного вигляду будинку, така ж проблема виникає, коли з якихось причин дворові будівлі проглядаються з вулиці, а головний фасад не зберігся;

- при відсутності опалення і електрики такі будинки з квартирами з великими вікнами і високими стелями швидко охолоджуються;

- в таких будинках необхідна повна заміна інженерних мереж;
- в умовах російсько-української війни сплила проблема відсутності історичних довідок, обмірів і фото фіксації на об'єкти, що ускладнює їх відбудову;
- ще до війни проблемою була неузгодженість в тому, що саме є предметом охорони – будівля в цілому, фасад чи також інтер'єр, що призводило до втрат первісних інтер'єрів при чергових ремонтах.

Список літератури

1. Chernyshev D., Ivashko Y., Ivashko O., Dmytrenko A., Cieplucha W. Od rezydencji do kamienicy. Ewolucja i zachowanie historycznej zabudowy miast ukraińskich z końca XIX i początku XX wieku. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 2023. Vol.73. P.16 -23.
2. Gryglewski P., Ivashko Y., Chernyshev D., Chang P., Dmytrenko A. Art as a message realized through various means of artistic expression. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, 2020. Vol. XXII. P. 57– 88.
3. Ivashko Y., Tovbych V., Dmytrenko A., Ushakova O., Kondratska O., Bigaj P. Cechy stylistyczne dekoracji secesyjnej na Ukrainie jako podstawa rewaloryzacji. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 2020. Vol. 68. P.117 -127.
4. Ivashko Y., Shcheviova U., Zolotar L., Ivashko O., Dmytrenko A., Urakina A., Początko M., Rubtsova S. Peculiarities of the “Provincial Secession” Style Development in Ukraine at the Beginning of the 20th Century and Modern Problems of Its Monuments Preservation In War Time. *International Journal of Conservation Science*, 2024. Vol. 15. P. 321-334.
5. Ivashko Y., Pawlowska A., Kusnierz-Krupa D., Dmytrenko A. Problems of replacing museum exhibitions during the Russian-Ukrainian war. *Museologica Brunensia*, 2024. Vol. 13, No. 2. P. 38–45.
6. Ivashko Y., Pawlowska A. Transformations of Exhibitions in War-Affected Ukraine: Perspectives on Art-Driven Inclusion and Socialization. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2025. Vol. 13, No. 2. P. 43–63.
7. Ivashko Y., Pabich M., Toporkov V., Kravchuk O., Bigaj P. Problems of Repurposing the Monuments of Residential Architecture for Cultural and Artistic Function. *International Journal of Conservation Science*, 2025. Vol. 16, issue 2. P. 947-964.
8. Żychowska M., Sandu I., Ivashko Y., Dmytrenko A., Ivashko O., Morklyanyk O. Style as a Reflection of Ideology of the Authorities . *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, 2022. Vol. XXIV. P..273 -297.

9. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн. К.:КНУБА, 2000. 378 с., іл.

10. Ясевич В.Е. Архитектура України на рубеже XIX-XX веков. К.: Будівельник, 1988. 184 с.

Assistant Professor **Olga Gershuny**,
Assistant Professor, PhD **Yuliia Kharaborska**,
Assistant Professor **Svetlana Akopnik**,
Assistant Professor **Arkadii Peker**
Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture

EXTERNAL INFLUENCES IN THE RESIDENTIAL ARCHITECTURE OF MODERN UKRAINE

The manifestations of external influences in the residential architecture of the Art Nouveau style are studied. The main features of profitable housing construction in the centers of Art Nouveau are characterized and the problems of compliance of housing conditions in apartments with an enfilade layout with modern standards are identified. The main types of plans of apartment buildings in terraced and corner buildings are systematized. The differences between the manifestations of the Art Nouveau style in the Lviv, Kyiv, Kharkiv and Odessa centers are determined. It is argued that the term "gesamtkunstwerk" can fully apply to outstanding objects of the Western school of Art Nouveau with a center in Lviv. The problems that arise when attempting to modernize such apartments and the problems that emerged during the Russian-Ukrainian war are outlined.

Research into modernist residential development in major centers and analysis of the problems of its use in modern conditions have proven the following:

- the enfilade layout of apartments does not meet the principles of modern comfort, and redevelopment causes a number of difficulties in obtaining permits for such work, if it is a listed building or valuable background development;
- focusing on decorating only the main facade and neglecting the appearance of the courtyard facade leads to problems with the modern appearance of the house, the same problem arises when, for some reason, the courtyard buildings are visible from the street, and the main house has not been preserved;
- in the absence of heating and electricity, such houses with apartments with large windows and high ceilings quickly cool down;
- in such houses, a complete replacement of engineering networks is necessary;
- in the context of the Russian-Ukrainian war, the problem of the lack of historical references, measurements, and photo recordings of objects emerged, which complicates their reconstruction;

Keywords: external influences; residential architecture; modern; Ukraine.

REFERENCES

1. Chernyshev D., Ivashko Y., Ivashko O., Dmytrenko A., Cieplucha W. (2023). Od rezydencji do kamienicy. Ewolucja i zachowanie historycznej zabudowy miast ukraińskich z końca XIX i początku XX wieku. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 73, 16 -23. {in Polish}
2. Gryglewski P., Ivashko Y., Chernyshev D., Chang P., Dmytrenko A. (2020). Art as a message realized through various means of artistic expression. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, XXII, 57-88. {in English}
3. Ivashko Y., Tovbych V., Dmytrenko A., Ushakova O., Kondratska O., Bigaj P. (2020). Cechy stylistyczne dekoracji secesyjnej na Ukrainie jako podstawa rewaloryzacji. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 68, 117 -127. {in Polish}
4. Ivashko Y., Shcheviova U., Zolotar L., Ivashko O., Dmytrenko A., Urakina A., Początko M., Rubtsova S. (2024). Peculiarities of the “Provincial Secession” Style Development in Ukraine at the Beginning of the 20th Century and Modern Problems of Its Monuments Preservation In War Time. *International Journal of Conservation Science*, 15, 321-334. {in English}
5. Ivashko Y., Pawlowska A., Kusnierz-Krupa D., Dmytrenko A. (2024). Problems of replacing museum exhibitions during the Russian-Ukrainian war. *Museologica Brunensia*, 13(2), 38-45. {in English}
6. Ivashko Y., Pawlowska A. (2025). Transformations of Exhibitions in War-Affected Ukraine: 2024 Perspectives on Art-Driven Inclusion and Socialization. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 13(2), 43-63. {in English}
7. Ivashko Y., Pabich M., Toporkov V., Kravchuk O., Bigaj P. (2025). Problems of Repurposing the Monuments of Residential Architecture for Cultural and Artistic Function. *International Journal of Conservation Science*, 16 (2), 947-964. {in English}
8. Żychowska M., Sandu I., Ivashko Y., Dmytrenko A., Ivashko O., Morklyanyk O. (2022). Style as a Reflection of Ideology of the Authorities . *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, XXIV, 273 -297. {in English}
9. Chepelyk V.V. (2020). *Ukrayins'kyu arkhitekturnyy modern*. K.: KNUBA. 378 s., (Чепелик В.В. Український архітектурний модерн. К.:КНУБА, 2000. 378 с., іл.) {in Ukrainian}
10. Yasyevych V.E. (1988). *Arkhytektura Ukraini na rubezhe XIX-XX vekov*. K.: Budivel'nyk, 1988. 184 s. (Ясиевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков. К.: Будівельник, 1988. 184 с.) {in Russian}